

Kis János

Márkus György köszöntése

Bensőséges ünnepség keretében köszöntötték tanítványai, barátai és tisztelői a hatvanéves Márkus György filozófust.

Erre az alkalomra jelentette meg az Atlantisz Kiadó a Lehetséges-e egyáltalán? — Márkus Györgynek, tanítványai címmel készített kötetet. A könyv bemutatóján, a Collégium Budapestben Kis János üdvözölte egykori tanárát. Az alábbiakban az ő beszédét adjuk közre.

A könyv, melyet kezemben tartok, alcímében világosan megmondja, hogy egyetlen olvasó — Márkus György — számára íródott. Az is kitűnik belőle, hogy mi hozta össze a szerzőket erre a vállalkozásra: három évtizeddel ezelőtt valamennyien Márkus tanítványai voltunk. Önök, akik sem a címmel, sem a feladókkal nem azonosak, talán azt mondják erre: rendben van, az egykori tanítványok újabb dolgozatokkal zaklatják mesterüket, de mi közünk ehhez nekünk, és mi köze a még tágabb nyilvánosságnak? Miért nem intézik el a dolgot tanítványok és mesterük maguk között? Mi indokolja, hogy a Márkusnak szánt írásokból a nagyobb közönséget is megcélzó könyv legyen? Miért nem érték be a szerzők annyival, hogy az eredeti kéziratokat összefűzik és átadják kijavítást Márkus Györgynek? Gondos szelvényeztetelt, aprólékos útmutatásait így is megkaphatták volna.

A válasz egyszerű. Az, hogy Márkus György a 60-as években a budapesti egyetem bölcsészkarán tanított, nem magánügy. Az egyik legfontosabb eseménye a honos magyar filozófiai kultúra létrejöttének. Kiiktathatatlan része a tágabb értelemben vett magyar kultúra fejlődésének. Akkor is az, ha nem emlékeztetünk rá, hisz Márkus működése megfoghatatlan utakon-módokon, áttekinthetetlen hajszáleréken át tovább hat. Azonban — tőle tudjuk — a kultúra természetéhez hozzátartozik az önmagára irányuló, szakadatlan vizsgálódás, hozzátartozik a hagyományok meg-megismétlődő létárba vétele, vitatása és értékelése. A fontos tradíciónak tudatosá kell válnia, ki kell mondassék róla, hogy fontos, s hogy miért az, különben felborul a kultúra belső értékrendje. Akik ehhez a kötethez hozzájárultunk, abban a meggyőződésben tettük, hogy Márkus magyarországi műve fontos hagyomány.

A hatalom birtokosai, a hivatalos kultúrpolitika főfelügyelői a maguk módján felfogták Márkus jelentőségét. Előbb az egyetemről tesékelték ki, aztán a Tudományos Akadémiáról,

vitte előre, az érett Marx megoldatlan — megoldhatatlan — ellentmondásainak kimutatásához. Másodsor, Márkus számára a marxizmus nem a filozófiai gondolkodás üdvtörténetének betetőződése volt, hanem egy tágabb hagyomány — a felvilágosodás és a német klasszika — folytatódása; a Marx gondolkodásának konzisztens értelmezésére tett kísérlet és a kiküszöbölhetetlen belső ellentmondásokkal való viaskodás egyszerűen az újkori társadalomfilozófia alapvető felismeréseibe és feloldatlan dilemmáiba vezetett be. Harmadsor, Márkus egyedülállóan a kor jelentékeny revisionistái között, nemcsak a kontinentális filozófiába volt otthon, melynek hagyományába Marx műve beágyazódott, hanem az angolszász talajba átkerült logikai pozitívizmusban, tudományfilozófiában és lingvisztikai analízisben is.

Márkus György

FOTÓ: ISZA FERENC

Tanítványai számára nemcsak a Marxizmus és antropológia alkotója volt, hanem a Tractatus Logico-Philosophicus fordítója és interpretátora, a Bertrand Russell, vagy a test-lélek probléma analitikus tárgyalásához kapcsolódó Észlelés-tanulmány szerzője is. Sajátos tájékozódása nemcsak arra volt jó, hogy lehűtse bennünk a

film, a filozófia is a politikai kritika helyettesítője volt. Talán azzal a többlettel, hogy a filozófia volt az a kulturális forma, mely nem állhatott meg az életérzések, az erkölcsi dilemmák pusztá megjelenítésénél: a filozófus feladata az elemzés, az alapkérdésekkel való szembeállítás, a gondolati következmények könyörtelen levonása.

Mivel kritikai cselekvésre akkoriban nemigen volt lehetőség, a kritikai gondolkodás vált cselekvéssé. Ez lehetetlen erkölcsi terhet rótt arra, aki filozófus és nevelő volt egy személyben. Tudnia kellett, hogy akár vállalja a filozófia hivatásából eredő kötelezettségeket, akár visszahőköl tőlük, mindenképpen súlyos felelősséget vesz magára. Márkus szembenézett ezzel a helyzettel. Nem azon a módon, hogy tanítványait a közvetlen politizálás felé terelte volna, vagy, ellenkezőleg, megkísérelte volna visszatartani őket a politikai aktivizmustól. Ebben senkit sem próbált befolyásolni. Hanem azon a módon, hogy egész habitusával arra intett: bármit válasszon az ember, nem mondhat le értékeinek világos megfogalmazásáról, a vállalt értékek és a valóság viszonyának komoly tisztázásáról és az ebből származó, megkerülhetetlen erkölcsi nehézségek végiggondolásáról.

Fájdalom, a végiggondoláshoz az is hozzátartozott, hogy a tanítványok a 70-es évek elején elszakadtak mesterüktől. Nem erre az alkalomra tartozik, hogy milyen körülmények tették elkerülhetlenné a nemzedékek közötti szakadást a Lukács-iskolán belül, melynek ez a fordulat a végét jelentette. Ami pedig a helyzet kényszerein túl volt, az valóban magánügy, azt a történet szereplői csak egymás között dolgozhatják fel. Mindazonáltal itt vagyunk, valamennyien — ki személyében is, ki csak a kötet számára küldött írással.

Hölgyeim és uraim, nem beszéltem a könyvről, melyet bemutatni tisztem lett volna. De mégiscsak erről a könyvről volt szó. Olyan ez a tanulmánygyűjtemény, mint azok a geometriai alakzatok, melyeknek középpontja a kerületük által határolt síkszeleten kívül esik. Létjogosultságát abból meríti, hogy szerzőinek pályáját, szellemi és emberi fejlődését meghatározó módon befolyásolta a Márkus Györggyel való találkozás. Az a gondolati kincs, melyet tőle el lehetne sajáttítani, annyira gazdag volt, hogy egy-egy töredéke is elegendő egy életre. El lehetett babrálni vele. Így hát nagyon sokféle filozófiai probléma, elemzési apparátus és gondolkodói stílus jelenik meg ebben a kötetben. Nincs egyetlenegy irány, melyet Márkus

”

a

je

h

e

P

n

i

t

r

g

f

t

f

i

a

s

e

é

r

r

1

AKIK ELTÉRTEK A KÖZLETNEZ HOZZAJÁRUITUNK, abban a meggyőződésben tettük, hogy Márkus magyaros műve fontos hagyomány.

A hatalom birtokosai, a hivatalos kultúrpolitika főfelügyelői a maguk módján felfogták Márkus jelentőségét. Előbb az egyetemről tesztelték ki, aztán a Tudományos Akadémiáról, végül az országból is. Márkus György végül is Ausztráliában telepedett meg, s ma már oda kötik az élet súlyos esetlegességei. A földrajzi távolság és a körülmények hatalma lehetetlenné teszi számára, hogy rendszeresen, huzamosabb időkre hazatérjen. Nem tart kurzusokat itthoni egyetemeken. A fiatalabb nemzedékek számára csak írásaival és legendájával lehet jelen. Annál fontosabb, hogy a legenda pontos körvonalakat, világos tartalmat kapjon. Márkus nem a barikádharcosok, hanem az elmélyült gondolkodók fajtájából való; hogy az állam elnyomó gépezetével szemben megállta a helyét, ez számára nem politikai célok vállalásából, hanem merőben erkölcsi felelősségérzetéből következett — nem volna hát méltó honosítása a kollektív emlékezetben főként üdözölgetésének történetével volna jelen. Filozófiai művével, személyiségének pedagógusi sugárzásával kell jelen lennie.

Miert volt hát annyira fontos Márkus György a mi nemzedékünk számára? Akkori gondolkodása a revizionista marxistákhoz sorolta. Azok közé tartozott, akik a szocializmus nyomasztó tényeivel a fiatal Marx szabadságfilozófiáját állították szembe. De több tulajdonsága kiemelte közülük — mi úgy láttuk, s ma is azt gondolom joggal: fölébük emelte. Először is, Márkus nem érte be az ifjú Marx polémikus célokra jól forgatható, költői mondatainak kigyűjtögetésével. Alapos filológusi munkával megkísérelte rekonstruálni Marx korai gondolkodásának belső összefüggéseit, feltárva azokat a termékeny kérdéseket, de azokat a feszültségeket is, melyek ezt a gondolati rendszert tovább hajtották a kései művek, A tőke és előmunkálatai felé. Gondolkodói következetessége kérlelhetetlen logikával

Tanítványai számára nemcsak a Marxizmus és antropológia alkotója volt, hanem a Tractatus Logico-Philosophicus fordítója és interpretátora, a Bertrand Russell, vagy a test-lélek probléma analitikus tárgyalásához kapcsolódó Észlelés-tanulmány szerzője is. Sajátos tájékozódása nemcsak arra volt jó, hogy lehűtse bennünk a hegelianus gyökerű, revizionista marxizmus poétikus hevületét, hogy fogalmi szigorrt kényszerítsen rá a metaforák félhomályához szokott filozófiai diskurzusra. Új világokat nyitott meg, melyek kívül estek a főként németes, kisebbrészt franciás vonzódású magyar filozófiai műveltség horizontján. Negyedszer, Márkus nemcsak a filozófiatörténet és a kortárs filozófia egyetemessége felé tárt kaput. Erős regionális érdeklődése is volt. Mint egykori moszkvai diák, jól ismerte a szovjetország neomarxistákat és logikai pozitivistákat (anekdotikus, de figyelemre méltó tény, hogy kedvenc tanítványa volt a logikus Alekszandr Zinovjevnek, akit később Gagyogó távlatok című satírikus regénye tett híressé). Mivel felesége kedvéért megtanult lengyelül, a lengyel revizionizmusban is otthonosan mozgott. Megtanított rá, hogy — kelet-európaiak lévén — ne csak Heidelbergre, Párizsra és Cambridge-re figyeljünk, hanem Moszkvára, Varsóra és Prágára is.

Mindez éppen elegendő lett volna ahhoz, hogy Márkus nem múltó nyomot hagyjon a magyar filozófiai kultúrán. De filozófiai és pedagógusi működése, túl az alapkérdések elemzésén, a megoldás feltételeinek vizsgálatán, az ideiglenes válaszokkal való próbálkozásokon, erős társadalomkritikai üzenetet is hordozott. Arra ösztökölte diákjait és olvasóit, hogy tisztázzák a maguk számára, milyen értékek határozzák meg a társadalomhoz való viszonyukat, fogalmazzák meg a társadalomideált, melyet megvalósításra érdemesnek tartanak, és szembesítsék eszményeiket a világgal, melyben élnek. Persze, minden filozófia ezt teszi. Ám az idő tájt a filozófiai kritika több volt önmagánál. Akárcsak az irodalom, a költészet, a színház és a

való találkozás. Az a gondolati kincs, melyet tőle el lehetne sajátítani, annyira gazdag volt, hogy egy-egy töredéke is elegendő egy életre. El lehetett babrálni vele. Így hát nagyon sokféle filozófiai probléma, elemzési apparátus és gondolkodói stílus jelenik meg ebben a kötetben. Nincs egyetlenegy irány, melyet Márkus örökségével azonosíthatnánk.

De mégis van egy közös szál: az a felismerés, hogy a filozófia nagyon komoly dolog, hogy művelése nem csupán intellektuális élvezet — mert az —, hanem felelősségteljes vállalkozás is. Ez a komolyság öltött testet akkor, amikor Márkus alkalmi próbálkozásainknak is megadva a tisztelet, izekre szedte pontatlan fogalomhasználatunkat, hibás következtetéseinket, téves szövegértelmezéseinket. Az eredményből általában nem sok maradt, de önbecsülésünket soha nem sértette a szeretetteljesen kíméletlen kritika, éppen mert komoly bírálatra méltatta gondolatainkat, és mert megértette velünk, hogy a rosszul feltett kérdés kijavítható, van ésszerű alternatívája. Ugyanez a komolyság jelent meg abban, ahogyan Márkus az óráit tartotta; felkészülésének hihetetlen alaposágában, sőt, elmélyült és szuggesztív előadásmódjában is. Olyan megjelenítő erő volt abban, ahogyan Márkus beszélt — fel-alá járkálva a teremben, fejét kissé oldalt s előre hajtva, egy-egy érvelés logikai csúcspontját nagy nyomatékkal kiemelve (ilyenkor egy pillanatra különösen éles fény villant fel a szemében) —, hogy 30 év után is bármely tanítványa le tudná írni, még a karmozdulatait is. Azt jelentette meg, hogy a filozofálás esztétikai gyönyörűség, de azonkívül kockázatos kaland is, melyben az embernek egész személyiségével helyt kell állnia.

Kedves Gyuri! Ez az esemény, mintegy mellesleg, a te hatvanadik születésnapodhoz is kötődik. A mi életkorunkban a születésnap jókívánságok már némiképp hamisan csengenek. Legyen ez az alkalom inkább a köszönetnyilvánítás. Köszönjük, hogy velünk, voltál életünk sorsdöntő éveiben.

Akinek Moszkvában videója van, az legalább egyszer megfordult már a „Gorbuskán”. Így becézik a videóbölcseket a legnagyobb moszkvai vi-

Moszkvai levél

e
é
r
n

Jai
dol
tas:
lön
köz
tün
jára
meg
-
deti
egy
tulé
más